

DİPLOMASİ VE EKONOMİ

Oğuz GÖKMEN*

Sayın Dekan, sayın Profesörler, değerli öğrenciler;

Akademik kariyerden gelmeyenler için bu kürsüden konuşabilmek büyük bir mazhariyettir. Benim için ayrıca bir kıvanç ve şeref teşkil etmektedir. Bunu çok değerli Dekanınız Sayın Prof. Dr. Vakur Versan'a borçluyum. Kendisine şükranlarımı sunmakla sözlerime başlıyorum.

Konu olarak «Diplomasi ve Ekonomi»yi seçtim. Bunun çeşitli nedenleri var: Önce, tarihin ilk dönemlerinden itibaren ekonominin diplomasi üzerinden artan etkisi, siyasi opsiyonlarda ekonomik tercih ve avantajların ağırlığı ve nihayet ekonominin siyasette ve diplomaside bir araç ve silah olarak kullanılması ve diğer bazı sebepleri saymak mümkündür. Bu arada — bir özel ve şahsi neden olarak — diplomasiye ilk intisap ettiğim günden itibaren bütün meslek hayatımın hep ekonomik konularda yoğunlaştığını da söylememe müsaade edilirse, buna kolayca bir «mesleki sapma» da diyebiliriz.

DİPLOMASİ NEDİR?

Diplomasinin, ekonomi ile pek sıkı ilişkilerine rağmen, şimdiye kadar yapılmış olan çeşitli tariflerinde bu ilişkiyi

---

(*) Emekli Büyükelçi Sayın Oğuz Gökmen tarafından Fakültemizde verilen konferansın metnidir.

açıklıkla belirtecek işaretlere rastlamak yakın zamanlara kadar mümkün olamamıştır. Diplomasıyı tarif eden pek çok müellifler, nedensè ekonominin diploması üzerindeki etkisi, ağırlığı üzerinde pek fazla durmaya gerek görmemişlerdir. Birkaç örnek verelim: «Diploması, kendi ülkesini, hükümetini yabancı ülke ve hükümetler nezdinde temsil edebilmek sanatıdır... (Pradier-Fodéré)»...

Sir Ernst Satowy'ye göre, diploması, «Devletten Devlete ilişkiler kurmak suretiyle ülkesinin yüksek menfaatlerini maharet ve zarafetle temsil edebilmek sanatı ve alınan talimatlar çerçevesinde işleri yürütmek görevidir...»

(Rivier) ise yaptığı tarifte, diplomasıyı, devletlerin temsili, devletlerarası müzakerelerin yürütülmesi konularını kapsayan bir bilim dalı ve sanatı olarak tanımlamış, diğèr bilim dalları ve özellikle tarih, askerlik, hukuk gibi bilim dalları ile yakın ilişkilerini vurgulamış, yabancı dil — özellikle gidilecek ülkenin dili — bilgisi üzerinde durmuş, fakat her nedense Ekonominin rolüne hiç değinmemiştir. Diplomasının gereği gibi yürütülmesinde ekonominin etkisini ve hayati önemini anlayabilmek için insanlık tarihinin yarım asır içinde iki büyük Dünya savaşının acıklı ve ıstıraplı deneyimlerinden geçmesi gerekmiştir. Halbuki aslına bakılacak olursa diplomasının kökeninde boylu boyuna EKONOMİ yatmaktadır.

Diploması sözcüğü, eski Yunanca «Diploma» kelimesinden gelir. Yunanca ikiye katlama (plier) anlamına gelen bir fiilden oluşmuştur. Eski Yunanlılarda, Romalılarda, daha sonraları Venediklilerde, Ragüzalılarda komşu ülkelere haber salmak, ticari ilişkiler kurmak için gönderilen temsilcilere Hükümdarlar, Prenslar tarafından verilen ve ikiye katlanabilen belgelere «Diploma» denilirmiş. Bu belge daha sonraları Büyükelçilerin yabancı devlet başkanlarına sundukları «İtimatname - Güven Mektubu»na dönüşmüş.

Diploması tabirinin bugünkü anlamı ile kullanılması 16. asrın sonlarına doğru başlamıştır. Bu tarihten önceleri belirli

amaç ve vesilelerle yabancı ülkelere gönderilen temsilcilere «Négociateur-Müzakereci» ismi verilirdi. Gerçekten diplomasi, temsil yönünün yanında müzakere bilim ve görevini de kapsar. Diplomasinin bu yönü günümüzde temsil yönünden çok daha ağır basmaktadır. Aslında bu, tarihi tekâmül içinde de böyle olagelmıştır. Tarihte, savaşta olsun barışta olsun, Elçiler görevlendirildikleri belirli bir konunun izahı, müzakeresi, pazarlığı için ve sadece o konunun sonuçlandırılması amacı ile geçici bir süre için gönderilmişlerdir.

Bu bakımdan diplomasinin tarihi tekâmülü ile ekonomik ilişkilerin, Milletlerarası ticaretin gelişmesindeki çeşitli aşamaları birlikte ele aldığımız zaman arada tam bir benzerlik bulunmasa da ilginç bir yakınlık görmemek mümkün değildir. Ekonomide çeşitli aşamaları sıraladığımızda:

1 — **Antiquité döneminde:** Milletlerarası ticaret sahil gemiciliği ve kervanlar yolu ile ve takas şeklinde cereyan ederdi. Ortaçağda malı malla ödemek yerine ticari mübadelelerde para ve ticari senetler kullanılmaya başlanmış, Monétarisme ekonomiyeye damgasını vurmuştur.

2 — **XV. ve XVI. asırlarda** büyük ve güçlü devletlerin ortaya çıkması ile Milletlerarası ilişkilerde koloniyalizm dönemi başlıyor. Bu, ekonomide Mercantilisme dönemine rastlamaktadır.

3 — **XVIII. ve XIX. asrın başlangıcı,** sanayide ve teknikte pek büyük ilerlemelerin kaydedildiği devirdir. Milletlerarası ticaret alabildiğine genişlemiş, ticari mübadeleler sıklaşmış, yoğunlaşmış, ekonomide liberalizm bu döneme ismini vermiştir.

4 — **XIX. asrın ilk yarısı:** Fransız ihtilallerinin etkisiyle başlayan milliyetçilik cereyanı yeni yeni devletlerin ortaya çıkmasına neden olmuş, milli çıkarların çatışması sonucu ekonomide milli himayecilik, protectionisme devri başlamıştır. XIX uncu asrın ikinci yarısında bunu Continentalisme ve

İmperialisme dönemi izlemiş, büyük devletler sömürgeler kapsamında dünya ticaretinde bir hakimiyet kurmaya çalışmışlardır.

5 — **XX. Asır:** İçinde bulunduğumuz asır başlarından itibaren ise, ülkeler arasındaki çıkar çatışmaları yerini yavaş yavaş çıkar ortaklıkları fikrine bırakır olmuştur. Gerçekten bu anlayış, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında daha güçlü bir şekilde yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu dönem ekonomide milletlerarası işbirliği, Internationalisme dönemi olarak tanınmaktadır.

Ekonominin asırlar boyu gelişimini böylece özetlemeye çalıştıktan sonra, aynı güzergâh üzerinde diplomasinin gelişmesini de ele alacak olursak varacağımız sonuç bir bakıma ilginç olacaktır. Diplomasinin başlangıcına, ve tarih içinde gelişmesine sözlerimizin başında bir nebze değinmiştik. Özetleyecek olursak:

1 — **Eski usul Diplomasi:** Ortaçağın sonlarına kadar uzanan dönemde, diplomasi arada sırada, sadece savaş, barış gibi geçici hallerde temsil ve müzakere görevlerini kapsar. Geçici misyonlar halinde yürütülen diplomasinin amacı gözlemlere dayanan bilgiler toplayabilmek, karşı devletten çeşitli yollarla (hile, aldatma, blöf dahil) mümkün olduğu kadar fazla taviz ve avantaj sağlamaya yöneliktir. Bu dönemde, ortak çıkarlar (daha doğrusu ortak düşmanlıklar) üzerinde kurulacak ittifaklar aramak, mütareke ve barış müzakereleri yapmak diplomasinin önde gelen görevi olmuştur.

2 — **Sürekli Diplomasi:** Ortaçağın kapanması ile birlikte, ülkeler ve milletler arasındaki ilişkilerin devamlı olarak sürdürülmesindeki faydalar daha iyi anlaşılmiş ve böylelikle diplomaside **Mukim Elçiler** dönemi başlamıştır. Bu dönemde Büyükelçilerin fevkalâde geniş yetkileri vardı. Mesafelerin uzak, haberleşme araçlarının da çok kısıtlı olmasından kaynaklanan bu durumun yanı sıra, Büyükelçilerin çoğu zaman Hükümdara ve saraya nisbetinin de büyük etkisi olmakta idi.

3 — **Modern Diploması:** Viyana Kongresi ile başlayan döneme modern diploması dönemi de derler. Diploması bu dönemde bir meslek halinde oluşmuş ve gelişmiştir. Yabancı ülkelerde daimi diplomatik temsilciler kurulmuş, temsilcilikler ve diplomatlar, aralarında, belirli bir sıralamaya tabi tutmuşlar, görevlerinin kolaylıkla ifası için birtakım ayrıcalık ve kolaylıklardan faydaanmaya başlamışlardır. Bu dönemde diplomasının bir başka özelliği de, diplomatlar artık sadece kendilerini gönderen Hükümdar, Başkan ve Hükümetlerin değil, mensup oldukları milletlerin ve kamuoyunun temsilcisi durumunu ve itibarını kazanmışlardır. Bu dönemde basın fevkalâde etkili hale gelmiş, ekonomik alandaki ilerleme ve gelişmeler diplomasının yapısını, esprisini değiştirmiştir. İlim, sanat ve tekniğin bu derece gelişmesi, ulaşım ve haberleşme teknolojisindeki gelişmeler, Diplomatla ülkesi ve (emir ve talimat kaynağı) otorite ile aradaki mesafeyi çok kısaltmış, hareket serbestisini daraltmıştır. Ayrıca nezdinde bulunduğu devletin de kendi ülkesinde bir temsilci bulundurmakta olması yüzünden bir nevi kontrol mekanizması da işlemeye başlamış, diplomat başarıyı kendi mesleğinde uzmanlaşmak, hem vazife gördüğü ülkeye hem de kendi ülkesine tam bir güven verebilmekte arar olmuştur. Hem görevini yaparken nezdinde bulunduğu Hükümeti rencide etmeyecek, hem kendi hükümetine gerçekleri olduğu gibi söyleyebilecek bir karakterde olacaktır. (İyi bir diplomat nezdinde bulunduğu hükümetin hoşuna gitmeyebilecek bir konuyu, onu rencide etmeyecek biçimde söylemek sanat ve maharetini gösteren, buna karşılık bizzat kendi hükümetinin hoşuna gitmeyecek bir haberi veya sonucu da, üzerine tenkit ve hatta düşmanlıkları çekeceğini bile bile aktarabilecek cesareti bulandır.) Diplomatların muğlak, yorumlamaya daima açık beyan ve üslup kullanmaları dönemi artık tarihe karışmıştır. (1)

(1) Eskiden nükte olsun diye kadınlarla diplomatlar arasında bir benzetme yapılırdı: Diplomat kadın gibidir derlerdi, üslubu beyanlarında fark vardır. Diplomat evet derse, bu belki anlamınadır. Belki derse, bu hayır demektir. İyi bir diplomat asla hayır demez... Kadın hayır derse, belki... demektir. Belki derse bu evet demektir. Zira namuslu bir kadın katiiyen evet demez...

Günümüzde Diploması:

Günümüzde diploması, eskiye nazaran çok basitleşmiş, Viyana Kongresi ve onu izleyen dönemdeki şekil ve etiket unsurundan, teferruatından çok uzaklaşmış, bir bakıma eski cazibe ve cahasını kaybetmiş, fakat buna karşılık çok hareketlenmiş, insanlığın rahatça bir arada yaşayabilmelerini kolaylaştıracak insanıyetçi üniversalist prensiplere gittikçe daha çok dayalı, ekonomik gelişmelere ayak uydurmaya çalışan, milletlerarası ekonomik ilişkilerin gelişmesine, milletlerarası barışın ve dayanışmanın vazgeçilmez şartı gibi bakan bir hüviyet kazanmıştır. Bu anlayış çerçevesinde bugünkü diplomatların görev ve uğraşlarını özetlemeye kalkarsak, eskisi gibi parlak bir tablo çizmemiz mümkün olamayabilecektir.

1 — **Câri meselelerin izlenmesi**, anlaşmazlıkların önlenmesi, varsa giderilmesi için gerekli temas ve müzakerelerin yapılması.

2 — **Müşahede**: Bulunulan ülkenin durumu, tutumu ve amaçları hakkında müşahede ve incelemeye dayanan bilgilerin aranması, toplanması ve aktarılması...

3 — **Karşılıklı ilişkilerin iyileştirilmesi ve korunması**: İlk iki maddede özetlemeye çalıştıklarımızın diploması bakımından aktüalitesi hemen hemen geçmek üzeredir. Jet diploması, mekik diploması, kırmızı, yeşil telefonlar kullanılması, zirve toplantıları bu üç görevden birincisini hayli yıpratmış, erozyona uğratmıştır. Mass-Média basın ve haberleşme alanlarındaki muazzam ilerlemeler bunlardan ikincisini hemen hemen tamamen silmiş süpürmüştür. Geriye kalan şimdilik üçüncüsüdür. Yani, devletlerarasındaki iyi ilişkilerin korunması ve geliştirilmesi. Bu halen geçerliğini korumakla beraber, diplomasının câzip bir meslek olarak devamına tek başına yeterli olup olmayacağı tartışma konusudur. Bunun içindir ki, günümüzün diplomatı, mesleğinde başarısını ve hatta mevcudiyetini haklı ve zaruri gösterebilecek diğer uzmanlık alanları araştırması içindedir. Uzmanlaşamıyorsa, mu-

hakkak bu meslek içinde yozlaşmaya mahkûmdur. Merkezle Sefaretler arasında diplomatik rutinin tozları içinde eskiyecek, silinip gidecektir.

Bu bakımdan diplomasi, özellikle Birinci Dünya Savaşını hemen izleyen dönemden başlayarak, İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında yoğunlaşarak güçlenen milletlerarası ekonomik ilişkiler alanında her gün artan bir etkinlikle rol almaya başlamıştır. Milletlerarası barışın korunması ve sağlamlaştırılması, bir ölçüde diplomasi'nin bu alandaki başarısı ile yakından ilgili bulunmaktadır. Bu yeni bir oluşumdur. Çok eskilere gitmeye gerek yok, yarım asır öncelerine kadar diplomatların ekonomik işlerle uğraşması pek özenilecek, mergup bir meşgale sayılmazdı. Bugün ise modern diplomasi'nin o olmazsa olmaz (Siné-qua non) bir şartı haline gelmiştir. Bu gerçeği, yani ekonominin diplomasideki önemini Türkiye'de ve hatta dünyada ilk gören ve işaret edenlerden biri de hiç şüphesiz Atatürk olmuştur. Nice güçlükler ve mahrumiyetler içerisinde sürdürdüğü Milli Kurtuluş Savaşı'nın hemen akabinde düşmanın denize dökülmüş olduğu İzmir'de toplanan Türkiye I. Milli İktisad Kongresi'nin açılış konuşmasındaki sözleri hâlâ hafızalardadır: «Efendiler, demişti Atatürk, Efendiler, kazanılan zaferler ne kadar büyük, ne kadar parlak olurlarsa olsunlar, iktisadi zaferler ile tetviç olunmadıkça devamlı olmak vasfından mahrum kalırlar...»

Atatürk'ün bu sözleri, kendinden sonraki nesillere ışık tutmuş ve Türkiye her alanda olduğu gibi, ekonomik alanda da Atatürk çizgisinde ilerleyerek bugünkü aşamasına gelebilmiştir.

Vaktiyle Prusya'nın ünlü Demir Şansölyesi Bismarck da Fransa'ya karşı kazandığı 1870 galibiyetinden sonra gerçekleri görebilmiş ve iki ülke arasında süre gelen savaşları önleyebilecek bir ekonomik dengenin kurulması gereğine işaret etmişti. «Süngüler üzerinde devamlı bir barış düzeni kurulamaz,» demişti. İnanırcı ve dolayısıyla başarılı olamadı. Birinci Dünya Savaşı, ikincisine gebe kalarak sona erdi.

Demokrasi ile yönetilen ülkelerde sağlıklı bir siyasi ortamın gerçekleşmesi, ekonomik sorunlara ve bu arada özellikle istihdam sorunlarına geçerli hal yolları bulunması ve dolayısıyla o ülkedeki insanların rahat yaşama olanaklarına kavuşturulması ile mümkündür. İkinci Dünya Savaşı'na takadüm eden dönemde Avrupa'da diktatörlüklerin filizlenmesi bu politikadaki başarısızlık yüzünden olmuştur.

«Tarih bir tekerrürden ibarettir,» diyorlar. İbret alınsaydı eğer, tarih tekerrür mü ederdi? Umalım ki, bu sefer yakın tarihten ibret alınabilmiş olsun. Kim söylemiş? Şimdi iyi hatırlayamıyorum: «Tarih bir resim galerisine benzer, orada pek az orijinal tablo, pek çok da kopyası bulunur.»

İnsanlık aleminin tarih boyunca gördüğü en korkunç ve kanlı savaşı teşkil eden İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte — bütün zorluklara ve ters gelişmelere rağmen — savaş sonrasında kurulacak ekonomik düzenin hazırlık çalışmalarına başlandı. Şurasını açıklıkla ve hakçasına belirtmek gerekir ki, bugün Avrupa ve hatta bir ölçüde dünya ekonomilerine yön veren Avrupa Ekonomik İşbirliği ve Gelişme Örgütü (OECD), Avrupa Ekonomik Toplulukları (CEE) Ortak Pazar, Avrupa Serbest Mübadele Teşkilatı (EFTA), Benelux, I. M. F., Dünya Bankası, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ve hepsini saymak uzun sürebilecek daha birçok benzeri milletlerarası kuruluşların hemen hepsi ekonomik formasyonlu, ileriye gören diplomatların sabır ve itina ile hazırlayıp gerçekleştirdikleri kuruluşlardır. Türkiye bu kuruluşların hemen hepsinde kurucu üye olarak bulunmaktadır, birçoğunun kuruluş hazırlıklarına fiilen de katılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin en belirgin vasfı, politik bakımdan olduğu kadar ekonomik bakımdan da dünyada gruplaşmaların, bölünmelerin ortaya çıkmış olmasıdır. Bunlardan bir kısmı, daha savaşın sona ermesinden önce, Şubat 1945 Yalta Konferansı'nda ve daha sonra Postdam Konferansı'nda belirmeye başlamıştır. Dünya siyaset sahnesinde NATO ve Varşova Paktı örgütlerinin yanı sıra, çeşitli grup-

laşmalar ortaya çıkmıştır. Askeri ve ekonomik güçleri ne kadar önemsiz olursa olsun, sayıları itibariyle ve ONU de ve dünya kamuoyundaki yaygın ve gürültülü etkileri bakımından özenli bir bağlantısızlar grubu kurulmuştur. Bunlardan Güney küresindeki yüz kadar çoğu eski sömürgelerden oluşan küçük ve fakir devletçikler, Kuzeyin zengin ülkeleri ile bir Kuzey-Güney diyalogunun peşinde ve umudundadırlar.

Ekonomik bakımdan AET'nin başlattığı ve çeyrek asrı dolduran bütünleşme hareketi ile kendisine bağlanan ümitleri şimdiye kadar haklı çıkaracak bir dinamizm içerisinde olmuş, sulandırılmış biçimde de olsa siyasi bütünleşme sürecini de beraberinde getirmiştir. AET, bugün ekonomik bakımdan ABD ile eşit bir partöner olarak varlığını hissettirebilmekte ve Japonya'nın rekabetine mukavemet edebilecek bir bünyeye kavuşmuş bulunmaktadır. Bundan yedi sekiz yıl önce patlak veren petrol ve enerji bunalımı, OPEC ülkeleri grubunu da bilhassa pazar olarak politik ve ekonomik güçler arasına sokmuştur. Batı âlemi ile bütünleşmeyi amaç edinmiş ve bu yönde önemli adımlar atmış bulunan Türkiye'nin dünyadaki bu ekonomik ve politik konjonktürün gelişmelerini dikkatle ve yakından izlemek durumunda olduğu muhakkaktır.

Politik tercih ve eğilimler, ekonomik ilişkileri bir ölçüde etkileyebilir. Buna karşılık ekonomik çıkarların da politik tercihlerde belirli bir ağırlığa sahip bulduklarını hiç hatırdan çıkarmamak lâzımdır. Halen Batı ülkeleri ekonomide konjonktürel bir duraklama dönemine girmişlerdir. OECD ülkelerinde işsizlerin sayıları yirmi milyonu aşmıştır. Ekonomik gelişmeleri ve milletlerarası ticaretin seyrini yakından izleyenler bilirler ki, süratli bir ekonomik ve sınai gelişme döneminin sonlarına doğru, çarkların çok hızlı dönmesi sonucu bir ısınma (Surchauffe), daha sonra da bir duraklama, soluk alma (Récession) dönemi ile karşılaşmak mukadderdir. Récession'dan tekrar gelişme (Expansion) dönemine yönelmek için behemahal bir (reprise) noktasından geçmek gerekecektir. Bir ülkenin ekonomik bakımdan bir nevi elektrokardi-yogramı niteliğinde olan ve cycles économiques denilen eko-

nomideki duraklama, iniş, yeniden hareketlenme ve gelişme dönemleri çizgilerini diplomatlarımızın çok yakından ve bilgili şekilde izlemeleri şarttır. Bunları şunun için söylüyorum: İçinde bulunduğumuz şu dönemde petrol dolarlarının Orta-doğu ve Körfez ülkelerinde birikmesi yanında, iki sınır komşumuz İran ve Irak, ne zaman ve nasıl sona ereceği pek belli olmayan uzun ve yıpratıcı bir savaşa girmişlerdir. Bu konjunktür ihracatımızın istikametini şiddetle etkilemiş, bu ülkelere yapılan ihracat akla ve hayale gelmeyecek boyutlara ulaşırken, OECD ülkelerine ve özellikle Ortak Pazar ülkelerine olan ihracatımızda duraklamalar, azalmalar görülmüştür. Türk müteahhitler petrol üreticisi ülkelere başarı ile girmişlerdir. Türkiye'de serbest liman ve bölgeler kurulması yeniden güncel hale gelmiştir. Ancak bütün bu fevkalâde olumlu gelişmeler sürecinde fevkalâde dikkatli olmak, kontrolü kaybetmeden bütün şartları iyi değerlendirmek, bütün opsiyonları açık tutmak ve bu arada geleneksel ve sürekli pazarlarımızı kaybetmemek için azami dikkat ve itinayı göstermemiz lâzımdır.

Batı ile olan ekonomik ve politik ilişkilerimizin geliştirilmesinde ve bugünkü aşamaya getirilmesinde pek büyük emeği geçmiş olan diplomatlarımızın Ortadoğu ülkeleri ile olan ilişkilerimizin de sağlıklı ve bilhassa istikrarlı bir şekilde geliştirilmesinde aynı başarıyı göstereceklerinden hiç şüphe etmiyorum.

Bu yıl ilk mezunlarını vereceğini öğrendiğim fakülteniz öğrencilerine ve mezunlarına yürekten başarılar diliyorum. Beni dinlediğiniz için hepimize teşekkür ediyorum.